

กิจการป่าไม้เมืองแพร์ก่อน พ.ศ. ๒๕๓๒: นายกุน แรงงาน และเทคโนโลยี

เหมือนพิมพ์ สุวรรณภา*

ความนำ

จากความสำคัญของป่าไม้เมืองแพร์ในอดีต บทความชิ้นนี้จะเสนอถึงความเป็นมาของกิจการป่าไม้ที่เมืองดังกล่าว ซึ่งเคยได้ชื่อว่ามีไม้สักที่อุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่งของไทย โดยจะอธิบายถึงพัฒนาการและลักษณะของกิจการป่าไม้ในเมืองแพร์ โดยแบ่งเป็น ๓ ระยะเวลาการศึกษาตามกลุ่มผู้ทำไม้แต่ละช่วง คือช่วงเจ้านายท้องถิ่นในเมืองแพร์ ช่วงบริษัทต่างชาติ และช่วงนายทุนท้องถิ่น โดยศึกษาเรื่องราวในเชิงสังคมที่ไม่เพียงแต่จะให้เห็นถึงพัฒนาการของกิจการป่าไม้ในเมืองแพร์ หากรวมถึงภาพชีวิตของผู้คนและแรงงานด้วย ในส่วนของหลักฐานที่ใช้ นอกจากจะใช้หลักฐานชั้นต้น เช่น เอกสารจดหมายเหตุ เอกสารขึ้นรองหรือหนังสือทั่วไปแล้ว ข้อมูลจากคำบอกเล่า (Oral history) ของคนท้องถิ่นจะเป็นหลักฐานอีกประเภทหนึ่งที่ผู้เขียนนำมาใช้

๑. กำเนิดกิจการป่าไม้ในเขตตอนเหนือของสยาม

กิจการป่าไม้ในเขตตอนเหนือ โดยเฉพาะไม้สักเริ่มมีความสำคัญขึ้นเมื่อประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตกเข้ามาตั้งอาณานิคมในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอังกฤษที่เข้ามาปกครองพม่า กล่าวคือเมื่อกองทัพอังกฤษทำสงครามกับพม่าในปี พ.ศ. ๒๓๖๗ และได้รับชัยชนะในปี พ.ศ. ๒๓๖๙ พม่าจำต้องทำสนธิสัญญายันดาโบ (Treaty of Yandabo) กับอังกฤษ ทำให้พม่าต้องสูญเสียดินแดนต่าง ๆ (อัสสัม มณีปุระ ยะไข่ และตะนาวศรี) รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีป่าไม้อันอุดมสมบูรณ์รวมอยู่ด้วย การเข้ายึดพม่าของอังกฤษ ใน พ.ศ. ๒๓๖๙ จึงถือเป็นยุคเริ่มต้นของการทำกิจการไม้สักเพื่อส่งออก อีกทั้งคุณสมบัติที่มีความแข็งแรงของไม้สักและความทนทานต่อเปลี้ยและน้ำทะเล ทำให้ความต้องการไม้สักถูกป้อนสู่อุตสาหกรรมของอังกฤษเพิ่มสูงขึ้น^๑ อังกฤษจึงตั้งบริษัทบอมเบย์ เบอร์มา และบริษัทบริติช

* นิสิตระดับปริญญาโท ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ เสน่ห์ จามริก; และ ยศ สันติสมบัติ. (๒๕๓๖). *ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม ๑ ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย*. หน้า ๕๖-๕๗.

บอร์เนียวขึ้น เพื่อรองรับการส่งออกของไม้สักดังกล่าว ตลาดไม้สักสำคัญอยู่ที่ยุโรปและอินเดีย ซึ่งเป็นอาณานิคมของอังกฤษ เมื่ออังกฤษทำไม้ในพม่าได้ในระยะเวลาหนึ่งจึงขยายเข้าสู่หัวเมืองเหนือของสยาม^๒ เพราะเห็นว่าไม้สักมาก คุณภาพดี และราคาถูก

ในทศวรรษ ๒๓๙๐ รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียเริ่มสนใจป่าไม้สักในตอนเหนือของสยาม ซึ่งในระยะแรกของการทำป่าไม้ทางตอนเหนือของสยามจะเป็นลักษณะที่รัฐบาลสยามทำการควบคุมเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น และปกป้องคนในบังคับอังกฤษที่เข้ามาทำไม้เท่านั้น ต่อมารัฐบาลสยามได้สนับสนุนให้บริษัทอังกฤษเข้ามารับประโยชน์จากการค้าไม้สักทางตอนเหนือของสยาม เพื่อหยุดยั้งการขยายอิทธิพลของจักรวรรดิฝรั่งเศส ส่วนรัฐบาลสยามเองก็ใช้ประเด็นเรื่องป่าไม้เป็นประโยชน์ในการรวมอำนาจสู่ศูนย์กลาง^๓ อังกฤษและคนในบังคับ (เช่น เจี้ยว หรือไทใหญ่ กะเหรี่ยง และพม่า)^๔ จึงได้เข้ามาขอเช่าทำป่าไม้กับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น^๕ ไม่ว่าจะเป็นเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ และน่าน^๖ แต่เมื่อมีการเข้ามาทำป่าไม้มากขึ้น ประกอบกับการฟ้องร้องในหลาย ๆ คดี ทางรัฐบาลสยามจึงแก้ไขปัญหาด้วยการออกพระราชบัญญัติและประกาศต่าง ๆ เกี่ยวกับไม้สักเพื่อแก้ปัญหาค่าเช่าสัมปทานของเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นที่ซ้ำซ้อนตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๖ เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นต่าง ๆ ที่จะทำสัญญากับชาวต่างประเทศต้องได้รับอนุญาตจากรัฐบาลสยามก่อน

พ.ศ. ๒๔๒๗ รัฐบาลสยามเริ่มอนุญาตให้บริษัทของประเทศเจ้าอาณานิคมที่เข้ามาครอบครองดินแดนเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะอังกฤษในพม่าทำสัมปทานไม้สักในสยามได้^๗ ขณะเดียวกันใน พ.ศ. ๒๔๒๘ อังกฤษได้ปิดป่าไม้สักในพม่า เนื่องจากสภาพป่าสักเสื่อมโทรมลง เพราะการเข้ามาทำไม้ของบริษัทต่างชาติ แต่ด้วยความต้องการไม้สักเพื่อป้อนอุตสาหกรรมยุโรป การขยายพื้นที่เข้ามาทำป่าไม้สักในหัวเมืองเหนือของสยามจึงจำเป็นอย่างยิ่ง

^๒ ดฤตฉัย นพคุณ. (๒๕๔๔). *ป่าไม้ไทย: บทสรุปของอำนาจและผลประโยชน์*. หน้า ๑๔-๑๕.

^๓ Gregory A. Barton and Brett M. Bennett. (2010). Forestry as Foreign Policy: Anglo-Siamese Relation and the Origins of Britain's Informal Empire in the Teak Forests of Northern Siam, 1883-1925. *Itinerario*. XXXIV(2): 65-67.

^๔ “เจี้ยว หรือไทใหญ่” คือกลุ่มชาติพันธุ์ในตระกูลภาษาไท-กะได ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ขนาดใหญ่อันดับสองของพม่า ส่วนมากอาศัยในรัฐฉาน และบางส่วนอาศัยอยู่บริเวณดอยไตแลง ชายแดนระหว่างไทยกับพม่า; “กะเหรี่ยง” เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่เดิมอาศัยอยู่แถบบริเวณต้นแม่น้ำสาละวินของพม่า ต่อมาได้อพยพเข้าสู่พม่าและไทย มีภาษาพูดเรียกว่าภาษากะเหรี่ยง จัดอยู่ในตระกูลภาษาจีน-ทิเบต; และ “พม่า” คือกลุ่มชาติพันธุ์พื้นเมืองของประเทศพม่า มีประชากร ๒ ใน ๓ ของประชากรทั้งหมด อาศัยอยู่ใน ๗ จังหวัดของพม่า คือ ย่างกุ้ง พะโค เอราวดี เมกะเว ลกาย มัณฑะเลย์ และตะนาวศรี

^๕ ศรีรัตน์ วัลลิโภดม; และ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (๒๕๕๑). *นครแพร่ จากอดีตมาปัจจุบัน: ภูมิเนเวศวัฒนธรรม ระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*. หน้า ๒๓๔.

^๖ ในช่วงก่อนรวมศูนย์อำนาจและยกเลิกระบบหัวเมืองประเทศราช ป่าไม้ในหัวเมืองอยู่ในครอบครองของเจ้าหน้าที่และบุตรหลาน ดู นิวัติ เรืองพานิช. (๒๕๔๘). *ป่าไม้และการป่าไม้ในประเทศไทย*. หน้า ๗๑.

^๗ ผลดังกล่าวสืบเนื่องจากข้อตกลงตามสัญญาเชียงใหม่ ฉบับที่ ๒ ดู ชมัยโณม สุนทรสวัสดิ์. (๒๕๒๑). *การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๙-๒๔๗๕*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). หน้า ๑๑.

บริษัทชาติตะวันตกที่เข้ามาทำไม้ในเขตหัวเมืองเหนือ ได้แก่ (๑) บริษัทบริติช บอร์เนียว เข้ามาตั้งที่ทำการในเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๙ แต่เริ่มดำเนินการอย่างจริงจังใน พ.ศ. ๒๔๓๒ (๒) บริษัทบอมเบย์ เบอร์มา ของอังกฤษ ซึ่งเป็นบริษัทขนาดใหญ่และมีอิทธิพลมากในประเทศไทยพม่าเข้ามาใน พ.ศ. ๒๔๓๒ ได้ตั้งสาขาที่เชียงใหม่ และเริ่มเข้ามาทำกิจการป่าไม้ในเมืองแพร่ราว พ.ศ. ๒๔๓๕ (๓) บริษัทสยามฟอเรสต์ ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นแองโกลสยาม และแองโกลไทยเข้ามาทำไม้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ (๔) บริษัทหลุยส์ ที เลียวโนเวนส์ ซึ่งแยกตัวมาจากบริษัทบริติช บอร์เนียวใน พ.ศ. ๒๔๓๙ (๕) บริษัทอีสต์เอเชียติก (เดนมาร์ก) ตั้งขึ้นในราว พ.ศ. ๒๔๒๗ เป็นบริษัทที่มีกิจการครอบคลุมธุรกิจหลายด้าน เป็นบริษัทส่งออกและนำเข้าที่ใหญ่ที่สุดบริษัทหนึ่งในสยาม เคยตั้งอยู่ที่โรงแรมโอเรียนเต็ล ถนนเจริญกรุงได้เข้ามาดำเนินการป่าไม้ในเมืองแพร่ก่อน พ.ศ. ๒๔๔๕ และเช่าพื้นที่ในการตั้งสำนักงานใน พ.ศ. ๒๔๔๙ นอกจากนี้ ยังมีบริษัทเอเชียอาคิตกาฟริแก็ง ของฝรั่งเศส ซึ่งตั้งใน พ.ศ. ๒๔๕๒ ทั้งหมดนี้ได้เข้ามาขอทำสัมปทานป่าไม้ในสยาม

นอกจากบริษัทชาวต่างชาติยุโรปแล้ว ยังมีบริษัทที่ดำเนินการโดยคนจีน คือบริษัท ล่าช้า จำกัด ของนายอึ้ง ล่าช้า ชาวจีนในบังคับฝรั่งเศส^{๑๐} หรือที่ชาวแพร่รู้จักกันในนามห้างบุญเย็น^{๑๑} และบริษัทของคนไทยซึ่งเป็นรายย่อยที่สำคัญคือบริษัท กิมเซ่งหลี จำกัด ก่อตั้งโดยนายอากร เต็ง หรือหลวงอุดรภักดีพานิช^{๑๒} นายทุนเหล่านี้จะมีทุนน้อยกว่าชาวยุโรป นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มเจ้านายเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะจากเมืองแพร่และน่านที่เข้ามาทำป่าไม้เองอีกด้วย

การทำป่าไม้ในภาพรวมในหัวเมืองเหนือที่ต่อมาเป็นมณฑลพายัพจะดำเนินการโดยพ่อค้าอังกฤษและชาวพม่าในบังคับของคนอังกฤษ ซึ่งจะอยู่ในความควบคุมของ ๒ บริษัท คือ บอมเบย์ เบอร์มา และบริติช บอร์เนียว โดยบริษัททั้ง ๒ มีแบบแผนและใช้หลักวิชาการป่าไม้ที่ถูกหลักเข้ามาจัดการ คนที่ทำไม้ต่างมีความชำนาญ เพราะมีประสบการณ์จากการทำไม้ที่พม่ามาแล้วทั้งสิ้น ดังที่กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยมีพระหัตถเลขาถึงกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ รองเสนาบดีกระทรวงการคลังมหาสมบัติช่วง ร.ศ. ๑๑๒ ความว่า “... ผู้ขออนุญาตทำป่าไม้ในเมืองไทยคงจะมีมากขึ้น เมื่อเมืองพม่าเลิกอนุญาต พวกทำป่าไม้คงจะเข้ามาหาการทำเมืองไทยโดยมาก ...”^{๑๓}

^{๑๐} ระบุได้ว่าในเหตุการณ์กบฏเงี้ยวเมืองแพร่ พ.ศ. ๒๔๔๕ มีชาวยุโรปอยู่ในเมืองแพร่ด้วย ซึ่งหนึ่งในนั้นมีชาวเดนมาร์กที่ทำงานในบริษัทอีสต์เอเชียติกด้วย ดู องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่. (๒๕๕๐). ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ ๒๕๕๐, หน้า ๒๕๗.

^{๑๑} ไศลรัตน์ ดลอารมณ. (๒๕๒๘). พัฒนาการของการทำป่าไม้ในประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๕๐๓. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์ตะวันออกเฉียงใต้). หน้า ๑๕-๑๖.

^{๑๒} ป่าไม้ในประเทศไทย. (๒๔๘๒). หน้า ค.

^{๑๓} เสรี ชมภูมิ่ง. (๒๕๕๔, ๑๓ มิถุนายน). สัมภาษณ์โดย เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาส, ที่บ้านหัวข่วง อ.เมือง จ.แพร่.

^{๑๔} สิริลักษณ์ ตักดีเกรียงไกร. (๒๕๒๓). ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. ๒๓๙๘-๒๔๕๓). หน้า ๗๗-๗๘.

^{๑๕} หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร.ศ.ม/๔๑/๑: ๔ เรื่องคิดจะจัดการป่าไม้ให้เป็นหลวง และจัดการป่าไม้ต่าง ๆ ด้วย (๑๕ พ.ค.

๒. กิจการป่าไม้กับชีวิตการทำไม้ในเมืองแพร่

พัฒนาการกิจการป่าไม้เมืองแพร่อาจแบ่งได้ ๓ ช่วง *ช่วงแรก* เจ้านายท้องถิ่นของแพร่ยังคงมีบทบาทในการทำไม้ก่อนถูกจำกัดจากรัฐบาลสยามหลังเหตุการณ์เงี้ยวปล้นเมืองแพร่ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ *ช่วงที่สอง* คือช่วงที่บริษัทต่างชาติได้รับสัมปทานและเข้ามาทำไม้ในเมืองแพร่อย่างจริงจังหลังเหตุการณ์เงี้ยวปล้นเมืองจนกระทั่งถึงปีที่สัญญาสัมปทานป่าไม้ในเมืองแพร่ของบริษัทอีสต์เอเชียติก ซึ่งเป็นบริษัทต่างชาติบริษัทสุดท้ายสิ้นสุดลงใน พ.ศ. ๒๔๗๔ และ *ช่วงสุดท้าย* คือหลังสัญญาสัมปทานของบริษัทอีสต์เอเชียติกหมดลงและรัฐบาลคณะราษฎรสนับสนุนให้คนท้องถิ่นเข้ามาดำเนินกิจการเองจนกระทั่งถึงการออกพระราชบัญญัติปิดป่าใน พ.ศ. ๒๕๓๒ ถือเป็นสิ้นสุดของกิจการป่าไม้

๒.๑ ช่วงเจ้านายท้องถิ่น (ก่อน พ.ศ. ๒๔๔๕)

กลุ่มเจ้านายท้องถิ่นถือเป็นกลุ่มที่มีอำนาจผูกขาดกิจการป่าไม้ในระยะเริ่มแรก เพราะมีทั้งกำลังคน ทุน ที่ดิน และอสังหาริมทรัพย์ที่ป่าไม้ ดังนั้นเมื่อกิจการการทำป่าไม้เฟื่องฟูขึ้น กลุ่มเจ้านายท้องถิ่นในเมืองแพร่จึงเล็งเห็นความสำคัญในการเป็นแหล่งรายได้ของป่าไม้ที่ครอบครองจึงมีการจัดสรรผลประโยชน์ให้กลุ่มเจ้านายท้องถิ่นที่เป็นพวกเดียวกัน

การดำเนินงานกิจการป่าไม้ในเมืองแพร่คงได้รับการกระตุ้นทั้งจากการเข้ามาของพวกทำไม้ที่เคยทำจากพม่า และความต้องการไม้ขนส่งของบริษัต์ต่างชาติในเขตแม่น้ำเจ้าพระยาประกอบกัน เนื่องจากเมืองแพร่ไม่อาจส่งไม้ไปพม่าได้เหมือนกับทางเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน และตากที่สามารถส่งขนไม้ไปทางแม่น้ำสาละวินได้ เจ้านายเมืองแพร่และกรมการต่าง ๆ จึงแบ่งกันเป็นเจ้าของป่าและลงมือทำป่าไม้ เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ โดยอาศัยพวกทำไม้ชาวพม่าและเงี้ยว ซึ่งได้เข้ามาฝากตัวเพื่อขอรับทำไม้^{๑๔}

เจ้านายเมืองแพร่จะเข้าไปลงมือในกิจการดังกล่าวด้วยตนเอง ต่างจากเจ้านายในหัวเมืองล้านนาอื่น ๆ ที่จะแบ่งพื้นที่ป่าให้บริษัทต่างชาติทำสัมปทาน แล้วค่อยเก็บผลประโยชน์ ทั้งนี้เพราะผลประโยชน์ของเจ้านายพื้นเมืองในเมืองแพร่มีน้อย กล่าวคือมีเพียงการทำไม้ในการหาเลี้ยงชีพ “... พระยาแพร่และกรมการเหล่านั้นได้หาเลี้ยงชีพเป็นกำลังราชการก็ด้วยทำป่าไม้ ยังมีช้างและเครื่องทำป่าไม้อยู่พร้อม ...”^{๑๕} ประกอบกับการใช้อำนาจของเจ้านายเมืองแพร่ เช่น กรณีเจ้านายเมืองแพร่ตอบปฏิเสธรัฐบาลสยามที่จะให้พวกตะวันตกเข้ามาทำป่าไม้สัก

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน เอก สละเลด. (๒๕๓๖). *การทำป่าไม้ของประเทศสยาม (สมัยก่อนตั้งกรมป่าไม้)* ร.ศ. ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๘).

^{๑๕} หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร.๕ม/๔๑/๑: ๖ เรื่องจัดการป่าไม้เมืองแพร่แลเมืองน่านที่เจ้านครน่านแลพระยาแพร่ได้ถวายให้แก่ก่อน.

“... มิสเตอร์คลาดทำเรื่องถึงกรมทเวะวงศ์โรปการ ขอเข้าทำป่าไม้แม่แรม แม่บ่ง แม่ลองโส แต่ทางรัฐบาลสยามไม่ทราบว่าเป็นของเจ้านายคนใด ให้ตกลงกันเอง ซึ่งเจ้าเมืองจะยอมหรือไม่ยอมก็ได้ ... เจ้าเมืองแพร่ตอบว่าไม่ได้ ๒ แห่ง ส่วนอีกแห่งเอาไว้ในราชการและซ่อมวัด ...”^{๑๖}

นี่คือตัวอย่างหนึ่งที่ทำให้พวกเขาไม่เข้ามา รวมถึงลักษณะของไม้สักเมืองแพร่ แม้จะมีคุณภาพดี แต่ข้อเสียคือมีรุกรุนมากได้ราคาไม่ดีเท่าที่อื่น ๆ จึงไม่ดึงดูดใจคนทำไม้เท่าที่ควร ในเรื่องการตัดฟันซีกลาก แม้ว่าเจ้านายท้องถิ่นในเมืองแพร่จะดำเนินการเอง แต่ชั้นท้ายที่สุดเมื่อต้องส่งไปขายก็จำเป็นต้องพึ่งพาพ่อค้าอย่างมาก “... การที่เจ้านายตัดฟันไม้ในป่านั้น เมื่อตัดแล้วก็ต้องขายให้ผู้อื่นผู้ใดในเมืองนั้นเอง เพราะไม่มีกำลังจะนำมาขายกรุงเทพฯได้ ...”^{๑๗} ดังนั้นส่วนหนึ่งของพ่อค้าในการรับซื้อไม้จากกลุ่มเจ้านายท้องถิ่นในเมืองแพร่คือกลุ่มบริษัทต่างชาติที่ภายหลังได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในกิจการป่าไม้เมืองแพร่ การขายไม้ให้แก่บริษัทต่างชาติเหล่านี้จะเป็นไปในรูปแบบที่เจ้านายท้องถิ่นรับเงินล่วงหน้ามาก่อน “... เจ้านายเมืองแพร่ แลเมืองน่านเหล่านี้ มักรับเงินล่วงหน้าของบริษัทต่างประเทศมามาก ๆ แล้วทำสัญญาไว้ว่าจะตัดไม้ส่งให้ ...”^{๑๘} กล่าวคือ ทางเจ้านายเมืองแพร่และบริษัทต่างชาติที่รับซื้อจะทำการตกลงกันว่าทางเจ้านายท้องถิ่นจะตัดไม้ให้แก่บริษัทเพื่อทำการส่งจำนวนเท่าไร ซึ่งส่วนใหญ่จะวัดเป็นปริมาตร (ลูกบาศก์เมตร) และทางบริษัทได้จ่ายเงินล่วงหน้าให้กับเจ้านายท้องถิ่น ซึ่งลักษณะการทำไม้โดยรับเงินล่วงหน้าดังกล่าวได้เกิดปัญหาตามมาอีกมาก เช่น ได้ปริมาตรไม้ไม่พอกับเงินที่รับมาแล้ว หรือซีกลากไม้มาทำให้ไม้ทันทกำหนดสัญญา^{๑๙} เป็นต้น ซึ่งต่างจากทางเชียงใหม่ที่มีปัญหาให้เรื่องการให้สัมปทานซ้ำซ้อน

เรื่องเทคโนโลยีการตัดฟันซีกลาก พวกเขาจะเป็นผู้นำเข้ามา เช่น ขวาน ลิ่ม และเลื่อยการซีกลากใช้ช่าง โดยต้องนำช่างมาฝึกกับความชำนาญเสียก่อน^{๒๐} สำหรับแรงงานในการทำป่าไม้นั้น เจี้ยวถือเป็นกลุ่มแรงงานรับจ้างตัดฟันไม้หลักที่เจ้านายท้องถิ่นในเมืองแพร่จ้างมา รวมถึงขมุด้วย^{๒๑} “... การป่าไม้หนี่ไม้พันธ์จาก ค่าจ้างขมุ ค่าจ้างล่าม ค่าจ้างคนเลี้ยงช้าง ค่าจ้างกุลี

^{๑๖} หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร.๕ ม.๒.๑๒ ใบบอกเมืองแพร่

^{๑๗} แหล่งเดิม.

^{๑๘} แหล่งเดิม.

^{๑๙} เสรี ขมุภูมิ่ง. (๒๕๕๔, ๑๓ มิถุนายน). สัมภาษณ์โดย เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาค, ที่บ้านหัวขวง อ.เมือง จ.แพร่.

^{๒๐} ตูรายละเอียดใน อำนวย คอวานิช. (๒๕๒๔). การทำไม้. หน้า ๑๒๗.

^{๒๑} “ขมุ” แปลว่า คน เป็นคำที่ชาวขมุใช้เรียกตนเอง คำว่า “ขมุ” เป็นทั้งชื่อของเผ่าและภาษา ขมุเป็นพวกเลือดผสมมอญกับเขมรจริงมีผิวคล้ำ ขมุอาศัยอยู่ที่ประเทศลาวเป็นส่วนใหญ่ เรียกกันในกลุ่มลาวเทิง หรือลาวบนที่สูง ขมุถูกเรียกอีกชื่อว่า “ข่า” แปลว่า ข่า ทาส ผู้รับใช้ แต่ขมุในลาวไม่ยอมรับ คนไทยทางเหนือรู้จักชาวขมุมานานพอสมควร เพราะชาวขมุได้เข้ามาทำงานตามโรงพยาบาล โรงเรียน ทำงานป่าไม้ และทำงานตามบ้านเรือน

ซึ่งเห็นได้จากบัญชีค่าจ้างชั่วคราวคราว ...”^{๒๒} และนิยมจ้างพวกต้องสู้^{๒๓} ล่องซุงนำไปขายยังปากน้ำโพและกรุงเทพฯ ทั้งนี้ไม่เคยปรากฏแรงงานท้องถิ่นพื้นเมืองในเมืองแพร่ที่เข้ามาเป็นแรงงานทำป่าไม้ในช่วงที่เจ้านายท้องถิ่นในเมืองแพร่เป็นผู้คุมกิจการป่าไม้เลย อาจเป็นเพราะในการทำป่าไม้ต้องทำกันในป่าและใช้เวลานาน ซึ่งคาบเกี่ยวกับช่วงฤดูทำไร่นาของคนท้องถิ่น คือประมาณเดือนมิถุนายนถึงกุมภาพันธ์เป็นสำคัญ^{๒๔}

๒.๒ ช่วงบริษัทต่างชาติ (พ.ศ. ๒๔๔๕ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๙)

หลังเหตุการณ์เงี้ยวปล้นเมืองแพร่ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ อำนาจของกลุ่มเจ้านายท้องถิ่นในเมืองแพร่ถูกกลืนรอน ป่าต่าง ๆ ถูกรัฐบาลสยามควบคุม รัฐบาลสยามอนุญาตให้บริษัทต่างชาติเข้ามาสัมปทานป่าไม้ในเมืองแพร่แทน บริษัทต่างชาติที่สำคัญในการขอพื้นที่สัมปทานทำป่าไม้ในเมืองแพร่ ได้แก่

บริษัทบอมเบย์ เบอร์มา (Bombay Burma Trading Corporation) ของอังกฤษ บริษัทนี้มีความชำนาญในการทำป่าไม้จากพม่าและมีทุนทรัพย์มาก มีอิทธิพลต่อรัฐบาลอังกฤษ^{๒๕} ในช่วงแรกของการดำเนินงาน ทางบริษัทบอมเบย์ เบอร์มาได้เข้ามารับซื้อไม้จากเจ้านายเมืองแพร่ที่ยังเป็นเจ้าของป่าและทำไม้อยู่ โดยจ่ายเงินค่าไม้ล่วงหน้าดังกล่าวมาแล้ว เพื่อเจ้านายท้องถิ่นจะได้มีทุนรอนในการจ้างแรงงานต่อไป ต่อมาเมื่อมีการประกาศให้บริษัทต่างชาติสามารถเข้ามาสัมปทานพื้นที่ป่าไม้ในท้องที่เมืองแพร่ได้ โดยให้รอบละ ๑๕ ปี รวม ๓ รอบ บริษัทจึงได้สัมปทานทำไม้บริเวณป่าแม่ข่ายมตะวันตก คือป่าไม้ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำยม ตั้งแต่พื้นที่ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จนถึงป่าแม่ต้า อำเภอลอง^{๒๖} สำนักงานของบริษัทคือที่ทำการป่าไม้ภาคแพร่ของกรมป่าไม้เดิม ตั้งอยู่ท่าหน้าบ้านเซตวัน ตำบลในเวียง อำเภอเมืองจังหวัดแพร่ เมื่อบริษัทเลิกกิจการเนื่องจากไม้หมดป่าแม่ต้าใน พ.ศ. ๒๔๖๔^{๒๗} จึงมอบสำนักงานให้กับป่าไม้ภาคแพร่ ต่อมาเมื่อตลิ่งถูกกัดเซาะทางกรมป่าไม้จึงย้ายที่ทำการป่าไม้ภาคแพร่ไปยังบ้านป่าแม่ตใน พ.ศ. ๒๕๑๕ กระทั่งปัจจุบัน

^{๒๒} หอดจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร.๕ม/๔๑/๑: ๖ เรื่องจัดการป่าไม้เมืองแพร่แลเมืองน่านที่เจ้านครน่านแลพระยาแพร่ได้ถวายให้แก่ก่อน

^{๒๓} “ต้องสู้” “ต้องสู้” หรือ “ต้องซู่” เป็นกลุ่มชนที่อยู่กระจัดกระจายในตอนเหนือของประเทศพม่า เนื่องจากต้องสู้ตั้งถิ่นฐานร่วมกับชาวไทยใหญ่ โดยชาวต้องสู้อยู่บนตอยและที่ราบเชิงเขา ส่วนชาวไทยใหญ่อยู่บริเวณที่ราบ ดังนั้นชาวต้องสู้จึงมีความสัมพันธ์กับชาวไทยใหญ่ และมีวัฒนธรรมคล้ายชาวไทยใหญ่ ชาวไทยใหญ่เรียกต้องสู้ว่า “ต้องสู้” พม่าเรียกว่า “ต้องซู่” แปลว่า “ชาวตอย”

^{๒๔} เสรี ชมภูมิ่ง. (๒๕๕๔, ๑๓ มิถุนายน). สัมภาษณ์โดย เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาส, ที่บ้านหัวขวง อ.เมือง จ.แพร่.

^{๒๕} ดูเรื่องปัญหาขัดแย้งระหว่างรัฐบาลพม่ากับบริษัทบอมเบย์ เบอร์มาในการทำป่าไม้จนกระทั่งเป็นชนวนให้อังกฤษยึดครองพม่าได้ที่ ดี.จี.อี. ฮอลล์. (๒๕๒๒). *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม ๒*, หน้า ๗๕๑-๗๕๑.

^{๒๖} ป่าแม่ต้า (อ.ลอง) ขณะนั้นยังอยู่ในกรรมสิทธิ์ของเจ้านครลำปาง โดยเจ้านครลำปางได้ให้บริษัทบอมเบย์ เบอร์มาเข้ามาทำสัมปทาน

^{๒๗} เสรี ชมภูมิ่ง. (๒๕๕๔, ๑๓ มิถุนายน). สัมภาษณ์โดย เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาส, ที่บ้านหัวขวง อ.เมือง จ.แพร่.

(ซ้าย) ดับเบิลยู. กัลด์เบิร์ก (W.Guldberg) กรรมการผู้จัดการบริษัท อีสต์เอเชียติก (ขวา) เจ้าชายอเล็ก (Alex) ผู้ทรงมีบทบาทสำคัญในการพัฒนากิจการของบริษัท อีสต์เอเชียติก ใน พ.ศ. ๒๔๗๓ เจ้าชายอเล็ก พร้อมด้วยเจ้าหญิงมาร์กาเรตตา (Margaretha) พระชายาได้เสด็จทอดพระเนตรกิจการป่าไม้ของบริษัทที่จังหวัดแพร่

บริษัทอีสต์เอเชียติก (East-Asiatic Company) ของเดนมาร์ก เข้ามาทำป่าไม้ในเมืองแพร่โดยการเป็น “ลูกช่วง” ทำป่าที่เจ้าราชวงศ์และเจ้าราชบุตรเมืองแพร่ทำอยู่ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ ซึ่งการดำเนินการเป็นไปได้อย่างดี ในภายหลังทางบริษัทได้ขอสัมปทานป่าไม้ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำยมในเขตเมืองแพร่ โดยบริษัทได้ริเริ่มนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการตัดฟันซีกลาก เช่น การสร้างทางรถไฟไปซีกลากขอนไม้ถึงในป่า เพื่ออำนวยความสะดวกในการตัดไม้ของตน^{๒๘} “... บริษัทเขามีรางและรถรางขนไม้จากหลังป่าแดง มาจอดพักขอนไม้ตรงศาลาพระวิจิตร^{๒๙} ที่โรงเรียนป่าไม้ในปัจจุบัน ...”^{๓๐} และนำเรือกลไฟมาซีกลากหรือบรรทุกไม้ขนส่งไปยังตลาดหรือโรงเลื่อย ถือเป็นบริษัทที่เข้ามาทำสัมปทานรายสำคัญของเมืองแพร่ เพราะไม่เพียงแต่เข้ามาดำเนินการในระยะเวลาที่นาน (ประมาณ พ.ศ.๒๔๕๐-๒๔๗๔) และนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาแล้ว ยังเป็นบริษัทที่ทำให้เห็นถึงวิวัฒนาการการเกิด “ลูกช่วง” หรือผู้สัมปทานรายย่อยในเมืองแพร่ได้ชัดเจนอีกด้วย

^{๒๘} W.A. Graham. (1912). *Siam: A Handbook of Practical, Commercial and Political Information*. p. 226.

^{๒๙} พื้นที่ป่าแดงอยู่ใกล้กับวัดพระธาตุซอแซจึงถูกเรียกว่า “ป่าแดง-ซอแซ” ห่างจากโรงเรียนป่าไม้จังหวัดแพร่หรือสำนักงานบริษัทอีสต์เอเชียติกในอดีต อันเป็นที่ประดิษฐานพระวิจิตรมารประมาณ ๘ กิโลเมตร (พระวิจิตรมาร ซึ่งเป็นพระพุทธรูปไว้เศียรถูกพบครั้งแรกในวัดร้างชื่อวัดนางเหลียว และอยู่ตรงข้ามป่าช้าประตุมารของเมืองแพร่) พื้นที่โดยรอบศาลาพระวิจิตรมาร หรือศาลาพระพุทธรูปวิจิตรมารประธานสันติ สุขสวัสดิ์ ชินสิทธิ์ธรรมบพิตรเป็นที่ราบขนาดใหญ่อยู่ห่างจากทำน้าบ้านเขตวัน อันเป็นจุดปล่อยขงลงน้ำยมประมาณ ๕๐๐ เมตร ความเป็นที่ราบขนาดใหญ่ ทางบริษัทอีสต์เอเชียติกจึงใช้เป็นที่พักขงก่อนจะทำการซีกลากลงน้ำยมต่อไป

^{๓๐} อุทัย ส้าราวณฺญก. (๒๕๕๕, ๗ มีนาคม). สัมภาษณ์โดย เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาค, ที่บ้านศรีชุม อ.เมือง จ. แพร่.

ศาลาพระวิชิตमार เป็นที่ประดิษฐานพระวิชิตमारหรือ พระพุทธรูปวิชิตमारประธานสันติ สุขสวัสดิ์ ชินสีห์ธรรมบพิตร เดิมเป็นพระพุทธรูปไร้เศียรพบอยู่ในวัดร้างชื่อวัดนางเหลียว (ศาลาวิชิตमारในปัจจุบัน) ตั้งอยู่ตรงข้ามกับป่าช้าประตูमार (ประตูเมืองทางทิศใต้) ของเมืองแพร่

“ลูกช่วง” เกิดขึ้นตั้งแต่มีการดำเนินการกิจการป่าไม้ในระยะเริ่มต้นแล้ว แต่ดูจะเห็นรูปแบบและเครือข่ายของ “ลูกช่วง” ได้อย่างดีในยุคที่บริษัทชาวต่างชาติเข้ามาดำเนินการ ซึ่งเป็นช่วงที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านทั่วไปที่มีกำลังทุนและแรงงานเข้ามามีส่วนร่วมในกิจการป่าไม้ไม่เหมือนกับยุคที่กลุ่มเจ้านายท้องถิ่นดำเนินการ ซึ่งถือเป็นฐานของการเป็นนายทุนท้องถิ่นในเมืองแพร่ในเวลาต่อมา

บริษัทต่างชาติทั้งบอมเบย์ เบอร์มา และอีสต์เอเชียติกต่างใช้แรงงานต่างกลุ่มกัน คือบริษัทบอมเบย์ เบอร์มาใช้ชาวพม่า ไทใหญ่ หรือเงี้ยวเป็นหลัก กลุ่มคนเหล่านี้ถือเป็นคนในบังคับของอังกฤษ จึงเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในกิจการป่าไม้ ในขณะที่บริษัทอีสต์เอเชียติกจะเป็นชาวขมุเป็นส่วนใหญ่ เหตุเพราะขมุและจีนเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส ในระยะเวลาที่บริษัทต่างชาติมาทำไม้ในเมืองแพร่นั้น แรงงานของ “ลูกช่วง” ส่วนใหญ่จะเป็นชาวขมุ ในขณะที่พวกพม่า เงี้ยวหรือไทใหญ่จะเป็นเสมียนหรือหัวหน้าอีกต่อหนึ่ง^{๓๑}

... ทุกวันนี้ลูกจ้างที่ตัดต้นไม้ นั้น มักจะเป็นขมุมาก มีเงี้ยวน้อยที่จะลงมือตัดฟันกันเอง มักจะเป็นนายพวกขมุอีกทีหนึ่ง นับได้ว่าพวกขมุ นั้นไม่มีวิชาทางอื่นนอกจากตัดฟันไม้ ... ส่วนมากเงี้ยว เป็นคนฉลาดมีความคิดอ่านมากกว่า จึงเป็นนายพวกขมุซึ่งปนกุลีแท้โดยมาก นายพวกเงี้ยวเหล่านี้ก็อีกทีหนึ่ง เรียกตัวว่านายร้อย ...^{๓๒}

^{๓๑} เสรี ชมภูมิ่ง. (๒๕๕๔, ๑๓ มิถุนายน). สัมภาษณ์โดย เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาศ, ที่บ้านหัวช่วง อ.เมือง จ.แพร่.

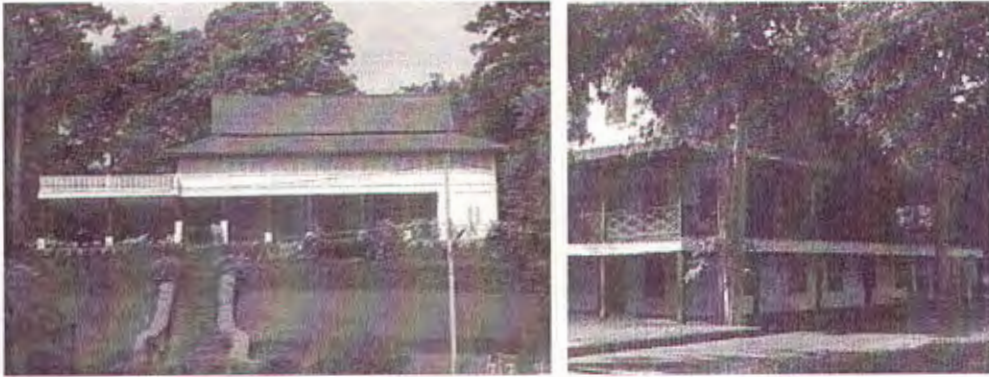
^{๓๒} หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร.๕ม/๔๑/๑: ๑๐ รายงานพระองค์ใหญ่ เสด็จตรวจการป่าไม้ (ร.ศ. ๑๒๒)

สำหรับการจ่ายค่าจ้างแรงงานนั้น บริษัทต่างชาติได้วางรูปแบบอย่างเป็นขั้นตอนและรัดกุม เพื่อป้องกันข้อขัดแย้งต่างๆ เช่น “ลูกชวง” อาจจะยกยอกเงินคณงานทำไม้หรือจ่ายไม่เต็มจำนวน เมื่อผู้รับสัมปทานชาวต่างชาติมอบป่าให้แก่ “ลูกชวง” หรือผู้รับเหมารายย่อยในท้องถิ่นแล้วจะทำการประเมินปริมาณไม้ที่คาดว่า “ลูกชวง” จะทำออกมาได้ จากนั้นจะทำการคิดราคาต่อลูกบาศก์เมตรและจะให้ตามระดับความยากง่ายของการทำไม้ เช่นหากพื้นที่ที่เข้าไปทำไม้เป็นบริเวณที่ห่างไกลและกันดาร อาจจะทำให้ราคาประมาณ ๓๐ บาทต่อลูกบาศก์เมตร หรือพื้นที่ที่เข้าถึงสะดวกจะได้ในราคา ๑๘-๒๐ บาทต่อลูกบาศก์เมตร เมื่อประเมินราคาขั้นต่ำของไม้ทั้งหมดแล้ว ทางบริษัทต่างชาติจะปันเงินส่วนหนึ่งให้กับ “ลูกชวง” เป็นค่าจ้างงวดแรก ส่วนที่เหลือจะจ่ายค่าจ้างแรงงานทำไม้ในปาง อีกนัยหนึ่งก็คือจ่ายเงินค่าจ้างแก่คณงานโดยตรง โดยไม่ต้องผ่าน “ลูกชวง” และทางบริษัทจะส่งเสมียนเข้าไปตรวจตราควบคุมทำไม้ด้วยตนเองในปางไม้ด้วย ถือเป็นารับประกันแก่พวกคณงานว่าขอเพียงทำงานอย่างเต็มที่ ก็อยู่ในปางไม้ไม่หลบหนีก็จะได้ค่าจ้างอย่างเต็มจำนวน วิธีดังกล่าวได้ช่วยให้กิจการทำป่าไม้ของบริษัทชาวต่างชาติดำเนินอย่างไม่ติดขัด เมื่อทำไม้เสร็จสิ้นแล้วทางบริษัทจะนับปริมาณไม้และคิดมูลค่าที่ “ลูกชวง” ทำออกมาว่าเป็นเงินทั้งหมดเท่าไร หากมากกว่าที่ประเมินขั้นต่ำก็ต้องจ่ายเพิ่มแก่ “ลูกชวง” และเงินค่าจ้างแรงงานหากใช้ไม่เต็มจำนวนต้องคืนเงินที่เหลือแก่ “ลูกชวง” ไป^{๓๓} วิธีการเหล่านี้ “ลูกชวง” ได้นำมาใช้เป็นแบบอย่างเมื่อตนเองเป็นนายทุนท้องถิ่นในยุคต่อมา

(ซ้าย) อาคารสำนักงานของบริษัทอีสต์เอเชียติกประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๙ (ขวา) อาคารสำนักงานของบริษัทอีสต์เอเชียติก ภายหลังใช้เป็นอาคารเรียนของโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่ ปัจจุบันใช้เป็นพิพิธภัณฑน์ไม้สัก

^{๓๓} เสรี ชมภูมิ่ง. (๒๕๕๔, ๑๓ มิถุนายน). สัมภาษณ์โดย เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาส, ที่บ้านหัวขวง อ.เมือง จ.แพร่.

(ซ้าย) อาคาร ๒ ชั้นตั้งอยู่บนกำแพงเมืองเก่า เป็นที่พักของผู้บริหารบริษัทอีสต์เอเซียติก ภายหลังเป็นที่พักผู้อำนวยการโรงเรียนป่าไม้ (ปัจจุบันปิดปรับปรุง) (ขวา) อาคารไม้ ๒ ชั้น เป็นที่ทำงานและที่พักของเจ้าหน้าที่บริษัทอีสต์เอเซียติก ต่อมาใช้เป็นอาคารสโมสรของนักศึกษาโรงเรียนป่าไม้ (ปัจจุบันปิดปรับปรุง)

บริษัทต่างชาติที่เข้ามาทำสัมปทานป่าไม้ในเมืองแพร่ดำเนินกิจการมากระทั่ง พ.ศ. ๒๕๗๘ โดยบริษัทอีสต์เอเซียติกเป็นบริษัทต่างชาติสุดท้ายในจังหวัดแพร่ที่หมดสัญญาในการสัมปทาน และทางรัฐบาลไม่อนุญาตขยายสัมปทานเพิ่มเติม บริษัทอีสต์เอเซียติกจึงย้ายกิจการออกไป เหลือไว้เพียงพื้นที่และอาคารสำนักงานของบริษัทที่มอบให้รัฐบาล คือพื้นที่โรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่ในยุคต่อมา (พ.ศ. ๒๕๗๙-๒๕๓๖) และสถานที่ฝึกอบรมเจ้าพนักงานป่าไม้ในปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๓๖-ปัจจุบัน) ซึ่งเหตุที่รัฐบาลไม่อนุญาตให้บริษัทชาวต่างชาติทำสัมปทานป่าไม้ต่อก็เนื่องจากต้องการให้นายทุนท้องถิ่นเข้ามาดำเนินการกิจการป่าไม้ต่อแทน

๒.๓ ช่วงนายทุนท้องถิ่น (พ.ศ. ๒๕๗๙-๒๕๓๖)

จากการสิ้นสุดสัมปทานของบริษัทอีสต์เอเซียติก ซึ่งเป็นบริษัทต่างชาติบริษัทสุดท้ายที่ดำเนินกิจการในเมืองแพร่ ประกอบกับนโยบายของคณะราษฎรที่ประกาศไว้ควบคู่กับการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ หลัก ๖ ประการ ในข้อที่ ๑ ระบุว่าจะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งในทางการเมือง การศาล เศรษฐกิจของประเทศไว้ให้มั่นคง^{๓๔} ซึ่งหมายถึง “จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ”^{๓๕} รัฐบาลคณะราษฎรจึงเน้นส่งเสริมให้นายทุนท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินกิจการต่าง ๆ รวมทั้งกิจการป่าไม้ เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการ โดยการ

^{๓๔} ประกาศคณะราษฎร ฉบับที่ ๑. ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช; และ ชัดติยา กรรณสูตร (ผู้รวบรวม). (๒๕๓๖). เอกสารการเมืองการปกครองไทย (พ.ศ. ๒๔๑๗-๒๕๔๗). หน้า ๑๖๙.

^{๓๕} เพ็ญพิสุทธิ์ อินทรภิรมย์. (๒๕๔๘). รัฐไทยกับคนจีน (พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๕๘๗). วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ประวัติศาสตร์). หน้า ๓๖.

ดำเนินกิจการป่าไม้ในช่วงดังกล่าวยังคงเป็นสัมปทานไม้สัก แต่ต่อมาก่อนออกพระราชบัญญัติปิดป่า พ.ศ. ๒๕๓๒ จะเป็นสัมปทานไม้กระยาเลยเป็นสำคัญ เหตุเพราะไม้สักได้ถูกประกาศเป็นไม้หวงห้าม ซึ่งดำเนินการโดยนายทุนท้องถิ่นที่มีทุนทั้งการเงินและแรงงาน (คนและพาหนะ) สืบเนื่องจากการที่เคยเป็น “ลูกช่วง” ให้กับบริษัทต่างชาติมาก่อน กลุ่มนายทุนท้องถิ่นที่มาจากกรเป็น “ลูกช่วง” ของบริษัทชาวต่างชาติมีอยู่ด้วยกัน ๒ กลุ่ม คือกลุ่มลูกหลานเจ้านายท้องถิ่น และกลุ่มผู้มีฐานะ

กลุ่มลูกหลานเจ้านายท้องถิ่น ได้แก่ เจ้าโว้ง หรือวงศ์ แสนศิริพันธุ์ (ผู้แทนราษฎรคนแรกของเมืองแพร่ เป็นบุตรพระวิชัยราชา ต้นตระกูลแสนศิริพันธุ์), หลวงพงษ์พิบูลย์ (เจ้าน้อยพรหม วงศ์พระถาง), เจ้าน้อยจุก แก่นหอม, เจ้าอิน วังซ้าย และเจ้าคำตัน วังซ้าย เป็นต้น^{๖๖} ส่วนกลุ่มผู้มีฐานะ เช่น แสน วงศ์วรรณ (บิดานายณรงค์ วงศ์วรรณ), ปิ่น ชมภูมิ่ง (ต่อมา เสรี ชมภูมิ่งเข้ามารับช่วงต่อ) และประพัฒน์ เมืองพระ เป็นต้น^{๖๗} กระทั่งจน พ.ศ. ๒๕๔๐ รัฐบาลตั้งองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) เป็นองค์การรัฐวิสาหกิจที่เข้ามาทำสัมปทานป่าไม้ กลุ่มนายทุนท้องถิ่นที่เข้ามาดำเนินการให้กับองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ได้แก่ ประยุทธ์ ผาทอง (หลานของแสน วงศ์วรรณ), สนิท สงวนทิพย์, ประเวศน์ เวียงอินทร์, แสวง เขาวรัตน์, บุญเป็ง ไชยแก้ว, ศรีวงศ์ เวียงคำ, อ้วน ก้อนแก้ว, ประทุม คนบุญ, นิคม จันทรสุรินทร์, เรือง หงส์สามสิบเจ็ด, อุดม เวียงยา, อ้วน ลือวัฒนานนท์, ศาณัติ ศุภศิริ, ประทีป รุจิระพงษ์ และพูน ศรีสว่าง^{๖๘}

ในกรณีการเข้ามาเป็น “ลูกช่วง” ของกลุ่มผู้มีฐานะ ตระกูลชมภูมิ่งคือหนึ่งตัวอย่างที่สร้างฐานะสะสมทุนจากการค้าวัวต่าง กล่าวคือวรรณ ชมภูมิ่ง (ปู่ของเสรี ชมภูมิ่ง) ได้ยึดอาชีพค้าวัวต่างในเขตเมืองลำปาง แพร่ และอุตรดิตถ์ ครั้นวรรณเสียชีวิตประกอบกับมีการปิดสัมปทานป่าไม้ เมืองและอุ่ง ชมภูมิ่ง (ลูกของเสรี ชมภูมิ่ง) เห็นช่องทางในการทำกินจากสัมปทานป่าไม้ในเขตเมืองแพร่ จึงได้ขายวัวต่างเพื่อหาซื้อช้าง และสมัครเป็น “ลูกช่วง” ให้กับบริษัทต่างชาติที่รัฐบาลสยามให้สัมปทานป่าไม้ในเขตเมืองแพร่^{๖๙} หรือตระกูลวงศ์วรรณที่แสน วงศ์วรรณสะสมทุนจากการขายข้าวเปลือกให้พ่อค้าเงินที่สถานีรถไฟเด่นชัยจนมีทุนรอนในการเป็น “ลูกช่วง” ให้ทั้งบริษัทอีสต์เอเชียติก และเจ้าโว้ง แสนศิริพันธุ์ในเวลาต่อมา^{๗๐}

^{๖๖} ข้อมูลจากเอกสารภายในบ้านวงศ์บุรี จ.แพร่; และ ศรีศักร วัลลิโภดม; และ วัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ. (๒๕๕๑). นครแพร่ จากอดีตมาปัจจุบัน: ภูมิเนเวศวัฒนธรรม ระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. หน้า ๒๔๔.

^{๖๗} เสรี ชมภูมิ่ง. (๒๕๕๔, ๑๓ มิถุนายน). สัมภาษณ์โดย เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาศ, ที่บ้านหัวช่วง อ.เมือง จ.แพร่.

^{๖๘} ข้อมูลจากองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) จ.แพร่

^{๖๙} เสรี ชมภูมิ่ง (ผู้รวบรวม). (๒๕๕๖). ทำเนียบตระกูลชมภูมิ่ง สายที่ ๘ นายปิ่น ชมภูมิ่ง.

^{๗๐} ปลายอ้อ ชนะนนท์. (๒๕๒๙). บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๖๔-๒๕๒๓. วิทยานิพนธ์ ศ.ม. (เศรษฐศาสตร์). หน้า ๑๑๕.

รูปแบบการดำเนินงานในช่วงนายทุนท้องถิ่นเข้ามาจัดการจะคล้ายกับสมัยบริษัทต่างชาติ แต่เปลี่ยนจากผู้รับสัมปทานหลักเป็นนายทุนท้องถิ่น และ “ลูกช่วง” คือชาวบ้านที่เป็นญาติพี่น้องกัน ซึ่งความสัมพันธ์ในฐานะญาติพี่น้องจะเป็นการควบคุมดูแลกันได้อย่างสนิทใจกว่า คือสามารถว่ากล่าว สั่งสอน และตักเตือนกันได้^{๕๑} ส่วนอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้มีความทันสมัยมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเลื่อยไฟฟ้า รอก รถบรรทุก รถราง และเรือ แต่ยังคงใช้ช้างเพื่อช่วยชักลากจากที่สูง แต่ในที่ลุ่มจะใช้วัวเทียมเกวียน ๔ ตัวช่วยกันลาก เพราะวัวมีความแข็งแรง^{๕๒} และพัฒนามาเป็นรถรางบ้าง รถยนต์บ้าง และรถบรรทุกบ้างแล้วแต่กรณี^{๕๓} ส่วนการนำไม้ไปขายนั้น นายทุนท้องถิ่นส่วนใหญ่ยังคงใช้วิธีล่องซุงลงมาตามลำน้ำยมแม้จะมีรถไฟวิ่งมาถึงเมืองแพร่ (บริเวณเด่นชัย) เพราะราคาถูกและประหยัดกว่าการขนส่งทางรถไฟ อีกทั้งในปลายทศวรรษ ๒๔๙๐ เกิดโรงเลื่อยขึ้นจำนวนมากทั้งของรัฐและเอกชนก็ลดปริมาณการขนส่งไม้ได้อีกทางหนึ่งด้วย^{๕๔}

ส่วนแรงงานในการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ในยุคที่กลุ่มนายทุนท้องถิ่นเข้ามาจัดการยังคงเป็นแรงงานขมอยู่เช่นเดิม และอาจมีมากกว่าเดิมด้วย เพราะขมจะอพยพเข้ามาทำงานหากินในภาคเหนือของไทย โดยมีนายฮ้อย หรือนายร้อย^{๕๕} เป็นผู้นำเข้ามา ขมที่มามีถิ่นฐานเดิมอยู่บริเวณทุ่งไหหินทางเหนือของเมืองหลวงพระบาง รวมถึงบ้านน้ำอูและบ้านน้ำทาในประเทศลาว^{๕๖} นายฮ้อยจะนำแรงงานเหล่านี้มาแจกจ่ายตามบ้านของตระกูลใหญ่ในเมืองแพร่ รวมถึงบ้านนายทุนท้องถิ่นที่ทำไม้ โดยมีกำหนดระยะเวลาการทำงานรอบละ ๒ ปี เมื่อครบกำหนดนายฮ้อยจะมารับกลับและนำแรงงานชุดใหม่มาเปลี่ยน นายทุนท้องถิ่นจะจ่ายค่านายหน้าแก่นายฮ้อยโดยหักจากเงินเดือน ๑ เดือนของแรงงานขม ส่วนค่าแรงที่นายทุนท้องถิ่นจะมอบให้แรงงานขมจะให้รวบยอด ๒ ปีเลย แต่หากขมจะขอเบิกเงินล่วงหน้าเพื่อซื้อข้าวของเครื่องใช้ก็สามารถทำได้ เมื่อครบ ๒ ปีจึงหักกลับกัน

อัตราค่าจ้างแรงงานขมคือหัวหน้าค่อมข้างได้เดือนละ ๗-๘ บาท ความขี้ขางได้เดือนละ ๓-๔ บาท ความขี้ตื้นได้เดือนละ ๒.๕๐ บาท และแรงงานรับใช้ในบ้านได้เดือนละ ๑.๕๐ บาท อัตราค่าจ้างย่อมขึ้นกับความยากง่ายของงานเป็นที่ตั้ง และแรงงานขมที่เข้ามาล้วนแต่เป็นผู้ชายทั้งสิ้น แม้กระทั่งเด็กรับใช้ในบ้าน^{๕๗} ขมบางคนไม่ได้กลับไปยังบ้านเมืองของตนอีก แต่

^{๕๑} อุทัย สำราญคง (อดีตครูโรงเรียนพิริยาลัย และผู้จัดการป่าไม้ของเสรี ชมภูมิ่ง). (๒๕๕๕, ๗ มีนาคม). สัมภาษณ์โดยเหมือนพิมพ์ สุวรรณภาส, ที่บ้านศรีชุม อ.เมือง จ.แพร่.

^{๕๒} จิรวัดณ์ เรือนดาว. (๒๕๕๕, ๓ กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาส, ที่วัดจอมสวรรค์ อ.เมือง จ.แพร่.

^{๕๓} คู อำนวย คอวนิช. (๒๕๒๔). *การทอไม้*. หน้า ๒๔๕.

^{๕๔} จิรวัดณ์ เรือนดาว. (๒๕๕๕, ๓ กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาส, ที่วัดจอมสวรรค์ อ.เมือง จ.แพร่.

^{๕๕} “นายฮ้อย” หรือ “นายร้อย” คือนายจ้าง หรือผู้ควบคุมขบวน ทั้งขบวนคนหรือขบวนสัตว์ เพื่อทำการค้าขายแลกเปลี่ยน

^{๕๖} หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร.๕ม/๔๑/๑: ๑๐ รายงานพระองค์เพ็ญ เสด็จตรวจการป่าไม้ (ร.ศ. ๑๒๒)

^{๕๗} เสรี ชมภูมิ่ง. (๒๕๕๔, ๑๓ มิถุนายน). สัมภาษณ์โดย เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาส, ที่บ้านหัววง อ.เมือง จ.แพร่.

ตั้งรกรากและแต่งงานอยู่กินกับสาวเมืองแพร์มีลูกหลานจนถึงปัจจุบัน^{๔๘} ทั้งนี้ หากนายทุนท้องถิ่นได้สัมปทานต่างจังหวัด แรงงานที่นำไปด้วยนอกจากจะเป็นขมูที่อยู่ด้วยกันมาก่อนแล้ว คนในท้องถิ่นใกล้เคียงกับพื้นที่ป่าที่สัมปทานก็เป็นอีกแรงงานหนึ่งในการทำป่าไม้ของนายทุนท้องถิ่นในระยะก่อนประกาศปิดป่า^{๔๙}

จากการดำเนินกิจการโดยเป็นลูกจ้างให้กับบริษัทชาวต่างชาติ จนกลายมาเป็นนายทุนท้องถิ่น ทำให้เหล่านายทุนท้องถิ่นผู้ดำเนินการอุตสาหกรรมป่าไม้ทั้งหลายมีความมั่งคั่ง มีทั้งเงินทุนและแรงงานทั้งคน และพาหนะ (ช้างและรถ) จำนวนมาก จึงได้รับสมญาจากคนทั่วไปว่า “พ่อเลี้ยง”

ส่งท้าย

นอกจากการศึกษากิจการป่าไม้เมืองแพร์จะชี้ถึงเรื่องราวการทำป่าไม้ที่เมืองแพร์แต่ละยุคสมัยว่าเหมือนหรือต่างกันอย่างไรแล้ว ยังแสดงให้เห็นวิถีชีวิตของแรงงาน ไม่ว่าจะเป็นคนหรือสัตว์ที่ร่วมชีวิตกันในสังคมการทำไม้ กิจการป่าไม้จึงไม่ใช่ประวัติศาสตร์ว่าด้วยเรื่องเศรษฐกิจเสมอไป แต่ยังเป็นประวัติศาสตร์สังคมด้วย บทความชิ้นนี้เป็นกรณีศึกษาต่าง ๆ ที่หล่อรวมและเกี่ยวกับกิจการป่าไม้เมืองแพร์มานำเสนอ ทั้งในแง่ความเป็นมาของกิจการป่าไม้เมืองแพร์ วิถีชีวิตของผู้คนในการทำป่าไม้ ทั้งเห็นถึงการตั้งตัวของคนที่เคยได้ชื่อว่าเป็น “ลูกจ้าง” ในสมัยหนึ่งและกลายมาเป็นนายทุนท้องถิ่นในสมัยต่อมา ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่า บทความชิ้นนี้จะมีส่วนทำให้ผู้อ่านเกิดความสนใจหรือเป็นจุดเริ่มต้น รับรู้ และเข้าใจประวัติศาสตร์สังคมเกี่ยวกับกิจการป่าไม้เมืองแพร์ พื้นที่ที่เคยได้ชื่อว่าเป็นแหล่งไม้สักที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดของไทยแห่งหนึ่ง

บรรณานุกรม

เอกสารต้นต้น

หอดจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร.๕ ม/๔๑/๑: ๖ เรื่องจัดการป่าไม้เมืองแพร์แลเมืองน่านที่เจ้านครน่านแลพระยาแพร์ได้ถวายให้แก่ก่อน

_____. มร.๕ ม.๒.๑๒ ใบบอกเมืองแพร์

_____. มร.๕ ม/๔๑/๑: ๑๐ รายงานพระองค์เพ็ญ เสด็จตรวจการป่าไม้ (ร.ศ. ๑๒๒)

^{๔๘} อุทัย สำราญคง. (๒๕๕๕, ๗ มีนาคม). สัมภาษณ์โดย เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาค, ที่บ้านศรีชุม อ.เมือง จ.แพร์.

^{๔๙} บุญยิ่ง กันธิยะ. (๒๕๕๕, ๖ พฤศจิกายน). สัมภาษณ์โดย เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาค, ที่บ้านทุ่งโฮ้ง อ.เมือง จ.แพร์.

หอดจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร.๕.ม/๔๑/๑: ๔ เรื่องคิดจะจัดการป่าไม้ให้เป็นหลวง และจัดการป่าไม้ต่าง ๆ ด้วย

หนังสือและบทความ

- ชัยอนันต์ สมุทวณิช; และ ชัดติยา กรรณสูตร (ผู้รวบรวม). (๒๕๓๒). *เอกสารการเมืองการปกครองไทย (พ.ศ. ๒๔๑๗-๒๔๔๗)*. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย. ตฤตณัย นพคุณ. (๒๕๔๔). *ป่าไม้ไทย: บทสรุปของอำนาจและผลประโยชน์*. กรุงเทพฯ: เอ.อาร์.บิซิเนส เพรส.
- นิวัติ เรืองพานิช. (๒๕๔๘). *ป่าไม้และการป่าไม้ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.
- ป่าไม้ในประเทศไทย*. (๒๔๘๒). พระนคร: โรงพิมพ์ศุภผล. (ที่ระลึกงานฉาปนกิจศพ นาย อึ้งยุกหลง ลำำ ฦ วัดทองธรรมชาติ)
- ศรีศักร วัลลิโภดม; และ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (๒๕๕๑). *นครแพร่ จากอดีตมาปัจจุบัน: ภูมิเนเวศวัฒนธรรม ระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สิริลักษณ์ ศักดิ์ไกรียงไกร. (๒๕๒๓). *ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ.๒๓๔๘-๒๔๕๓)*. กรุงเทพฯ: บางกอกการพิมพ์.
- สะเลด, เอช. (๒๕๓๖). *การทำป่าไม้ของประเทศสยาม (สมัยก่อนตั้งกรมป่าไม้) ร.ศ. ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๓)*. กรุงเทพฯ: ฝ่ายประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการกรมป่าไม้
- เสน่ห์ จามริก; และ ยศ สันติสมบัติ. (๒๕๓๖). *ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม ๑ ป่าผนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- เสรี ชมพูนมิ่ง (ผู้รวบรวม). (๒๕๔๖). *ทำเนียบตระกูลชมพูนมิ่ง สายที่ ๘ นายบัน ชมพูนมิ่ง*. ม.ป.พ.: ม.ป.ท.
- องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่. (๒๕๕๐). *ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ ๒๕๕๐*.แพร่: เมืองแพร่การพิมพ์.
- อำนาจ คอวานิช. (๒๕๒๔). *การทำไม้*. กรุงเทพฯ: อักษรสยามการพิมพ์.
- ฮอลล์, ดี.จี.อี. (๒๕๒๒). *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม ๒*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- Barton; Gregory A.; and Bennett, Brett M. (2010). *Forestry as Foreign Policy: Anglo-Siamese Relation and the Origins of Britain's Informal Empire in the Teak Forests of Northern Siam, 1883-1925. Itinerario. XXXIV(2): 65-86.*

Graham, W.A. (1912). *Siam: A Handbook of Practical, Commercial and Political Information*. London: Alexander Moring Limited.

วิทยานิพนธ์

- ชмыโลม สุนทรสวัสดิ์. (๒๕๒๑). *การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือ ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๓๙-๒๔๗๕*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปลายอ้อ ชนะนนท์. (๒๕๒๙). *บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๖๔-๒๕๒๓*. วิทยานิพนธ์ ศ.ม. (เศรษฐศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เพ็ญพิสุทธิ์ อินทรภิมย์. (๒๕๔๙). *รัฐไทยกับคนจีน (พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๔๘๗)*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไศลรัตน์ ดลอารมณ. (๒๕๒๘). *พัฒนาการของการทำป่าไม้ในประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๓๙-๒๕๐๓*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้). นครปฐม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สนั่น รัตนโสภา. (๒๕๒๘). *วิวัฒนาการบริษัทต่างชาติในประเทศไทย (พ.ศ. ๒๓๙๘-พ.ศ. ๒๔๘๔)*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สัมภาษณ์

- จิราวัฒน์ เรือนดาว (ข้าราชการบำนาญ ผู้เคยสัมภาษณ์แสน วงศ์วรรณ). (๒๕๕๕, ๓ กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาค, ที่วัดจอมสวรรค์ อ.เมือง จ.แพร่.
- บุญยิ่ง กันธิยะ (อดีตเจ้าหน้าที่ บริษัทแพร่ทำไม้ จำกัด). (๒๕๕๔, ๖ พฤศจิกายน). สัมภาษณ์โดย เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาค, ที่บ้านทุ่งโฮ้ง อ.เมือง จ.แพร่.
- เสรี ชมภูมิ่ง. (๒๕๕๔, ๑๓ มิถุนายน). สัมภาษณ์โดย เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาค, ที่บ้านหัวข่วง อ.เมือง จ.แพร่.
- อุทัย สำราญคง (อดีตครูโรงเรียนพิริยาลัย และผู้จัดการปางไม้ของเสรี ชมภูมิ่ง). (๒๕๕๕, ๗ มีนาคม). สัมภาษณ์โดย เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาค, ที่บ้านศรีชุม อ.เมือง จ.แพร่.

แหล่งข้อมูลอื่น

- องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) จ.แพร่
 บ้านวงศ์บุรี จ.แพร่
 พิพิธภัณฑ์ไม้สัก จ.แพร่